

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2007 BIRŽELIO 30 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 127 (25)

TEATRAS

1970-1980 m. sovietų okupuotoje Lietuvoje

Teatrologę
Gražiną Mareckaitę
kalbina
Audrius Musteikis

Įamžinti tai, kas ištirpo

Kultūros, filosofijos ir meno instituto teatrologai toliau mūrija paminklą Lietuvos teatrui. Dar viena plyta (ar plokštė) – 1970-1980 metų laikotarpiui skirtas Lietuvių teatro istorijos tomas. Instituto teatrologai yra įsipareigoję apibendrinti iki tol visai ne-tyrinėtus Lietuvos teatro istorijos tarpsnius. Naujoji knyga – jau trečiasis jų parengtas tomas. Du ankstesni žvalgė 1929-1940 metus (veikalas apie 1918-1929-uosius pasirodė 1971 m.), o dabar „ant pakyls“ iškeltas aštuntas praėjusio amžiaus dešimtmetis.

1940-1970 metų teatro istorija aptarta dviejose sovietmečiu išleistose knygose: *Lietuvių tarybinis teatras. 1940-1956 (1979)* ir *Lietuvių tarybinis dramos teatras. 1957-1970 (1987)*. Gal šiandienos tyrėjams vis dėlto vertėjo ryžtis į tuos tris dešimtmečius pažvelgti dar kartą, įvertinti juos iš dabarties pozicijų ir padaryti ideologijos nebekaustomas išvadas? Šito klausime vienos iš Lietuvių teatro istorijos autorių, teatrologės Gražinos Mareckaitės, naujam, 1970-1980 metų laikotarpiui skirtam, tomui parašiusios du skyrius: apie Šiaulių ir Klaipėdos dramos teatrus.

Audrius Musteikis

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1 psl. Gražina Mareckaitė atsako į Audriaus Musteikio klausimus. Teatras 1970-1980 m. sovietų okupuotoje Lietuvoje.
- 3 psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius. Praradimai ir atradimai. Ištrauka iš rašomos knygos *Vytautas Alantas. Gyvenimas ir kūryba*. 105-oji Vyt. Alanto gimimo sukaktis.
- 4 psl. Dr. doc. Dana Palionytė. Pagerbtas Stasys Santvaras. 105-oji jo gimimo sukaktis.
- 5 psl. Lidija Šimkutė. Rugiagėlių dangus. Eilėraščiai.
- 7 psl. Vytautas V. Landsbergis. Dominyko kelionė į mėnulį. Pasaka suaugusiems (5). Dominykas Marse.
- 8 psl. Antanas Klimas. *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė* – labai svarbus veikalas.

Klaipėdos teatro „Barbora Radvilaitė“. Režisierius Jonas Jurašas. Aktoriai: Barbora Radvilaitė – Rūta Staliliūnaitė, Žygimantas – Kęstutis Genys, 1972 m.

**Tas laikotarpis visas labai įdomus.
Tai atsinaujinimas, naujojo teatro atsiradimas.**

G. Mareckaitė: „Kad ir kokios tendencingos būtų anos sovietmečio knygos, jose užfiksuoti įvykiai, spektakliai, pavardės, daugmaž apžvelgti aktorių vaidmenys. Kai nėra didelių pajėgų, kurios įstengtų viską iš naujo perrašyti, verčiau imtis to, kas dar nepadaryta, pildyti žiojincias spragas.“

Tomus apie prieškarinio teatro rašėme remdami vien archyvais, tuometės spaudos vertinimais. Keistas tas teatrologo amatas: naudodamasis šykštokais šaltiniais, turi atlikti sudėtingą analizės ir sintezės darbą, kartais iš menkų užuominų privalu padaryti tikslias išvadas. Dailėtyrininkams bepigu: ar jų tiriami darbai sukurti prieš šimtą ar prieš tris šimtus metų... Užtat daugumą 1970-1980 metų spektaklių jau esame matę savo akimis, gyvenome tuo laiku, taigi šis darbas buvo šiek tiek kitoks negu ankstesnis. Šikart patys esame liudininkai ir dalyviai.“

– Čia lengviau?

– Nepasakyčiau. Kai reikia įvertinti, apibendrinti ir padėti tašką, liksiantį istorijoje, atsi-

randa svyravimų, kyla daugybė abejonių. Įvertinimo klausimas sudėtingas. Be to, tarkim, visų verčių aktorių tiesiog negali aprėpti fiziškai, nes daugelis jų vienaip ar kitaip yra sublizgėję ar ką nors vertinga sukūrę. Negali išvengti ir subjektyvumo, kadangi tau įstrigęs koks nors dalykas, kuris kitam gal visai neįsiminė. Ir štai tu iškeli tą, kuris įsiminė tau.

– Ar leidinio redakcinės kolegijos teatrologės (Irena Aleksaitė, Audronė Girdzijauskaitė ir jūs) pasiruošusios atremti priekaištus? Bepigu buvo tyrinėti prieškarį – pretenzijų iš tuomečių kūrėjų jau nebeįmanoma išgirsti.

– Mes pripratę prie priekaištų ir netgi užsi-grūdinę. Tas laikas, apie kurį rašome, – nuolatinis teatrologų „išbandymų“ metas. Kai kas iš mūsų aprašomų teatro žmonių vis bėgdavo į CK skustis dėl kritikų. Ir tada koks nors ideologinio skyriaus

Nukelta į 2 psl.

Teatras

Atkelta iš 1 psl.

vedėjas, nieko bendra su teatru neturintis žmogus, sukviestas mus trankydavo kumščiais į stalą, esą teatrologai neįvertino to ar kito spektaklio arba įvertino neteisingai. Tokia buvo mūsų kasdienybė, taigi nebijome.

– Kas įdomiausia iš 1970-1980 m. Lietuvos teatre vykusių reiškių?

– Tas laikotarpis visas labai įdomus. Tai atsinaujinimas, naujojo teatro atsiradimas. Reiškiniai – vienas už kitą įdomesni. Fiksuojamas režisūros savarankėjimas, režisieriaus galių skelbimas. Tai Jono Jurašo „žydėjimo“ laikas, tai labai įdomi Jono Vaitkaus pradžia. Jaunimo teatre – Dalios Tamulevičiūtės ir Eimunto Nekrošiaus pradžia. Šiauliuose dėmesio verta Aurelijos Ragauskaitės kūryba. Ir po Ragauskaitės Šiauliuose labai įdomu: ateina jaunųjų kursas (Julius Dautartas, Saulius Bareikis, Olegas Dikovskis ir kt.) ir visai kitokia estetika. Įdomūs Sauliaus Varno, tam tikru požiūriu Juozo Miltinio idėjų pasekėjų, ieškojimai. Gražius poetiškus teatrinis darbus pradeda Gytis Padegimas. Šiaulių teatrui tai tiesiog klestėjimo dešimtmetis – virsmas iš gana realistinio į teatralų teatrą. Natalija Ogaj paprasčiausiais Samuilo Maršako „Katės namais“ sukelia kone revoliuciją – prie „žemiškos“, buitinės psichologinės režisūros pratintas teatras staiga išsijudina šokti, žaisti, dainuoti.

– Kokie dar spektakliai kėlė didelį rezonansą?

– Beje, tai ne Akademinio teatro spektakliai. Mes šiuo teatru ne itin žavėjomės, nors ir

1975 metų birželis. Ant teatro Basanavičiaus gatvėje laiptų: Remigijus Vilkaitis, Dalia Tamulevičiūtė, Irena Kriauzaitė, Arūnas Storpirštis.

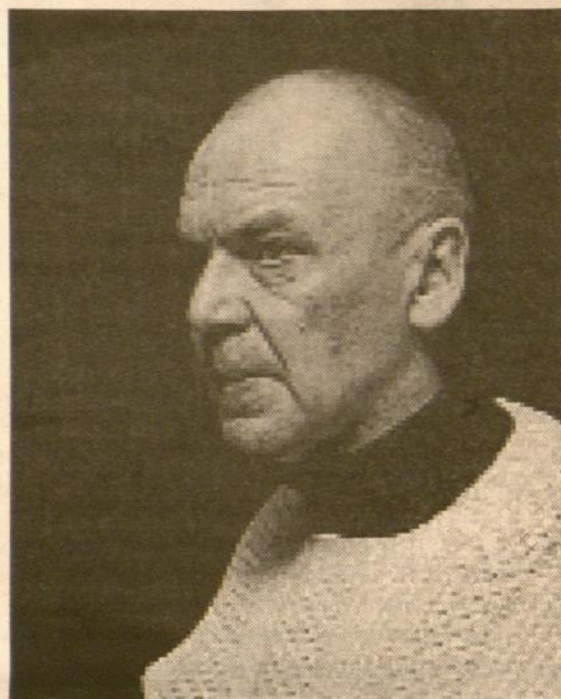
jame pastatyta neblogų spektaklių. Jis buvo tarsi „senojo teatro“ bastionas. Apie tai aiškiai pasakyta šiam teatrui skirtame skyriuje. Visi tuo metu buvo pametę galvas dėl kitų dalykų. Juozas Miltinis, Panevėžio teatro įžymybė, išgarsėjo visoje SSRS, net buvo pasidarę madinga važiuoti „na Banionisa“, „na Masiulisa“. Aukštai iškeltą novacijų gairėlę laikė Kaunas, garsiai nuskambėjo Jurašo „Barbora Radvilaitė“, Rūtos Staliliūnaitės, Kęstučio Genio vaidmenys, finalinės spektaklio scenos uždraudimas, visą sovietinę sanklodą sudrebinęs Jurašo protestas. Grandioziniai Ragauskaitės pastatymai: ji savaip pažvelgė į klasiką ir iš esmės įrodė, kad ją galima sušiuolaikinti, sumoderninti. Visi važiavo į Šiaulius žiūrėti Vinco Mykolaičio-Putino „Valdovo“, žavėjosi spektakliu pagal Salomėjos Nėries poeziją „Kaip žydėjimas vyšnios“ (jame galbūt pirmą kartą taip tragiškai parodyta poetės figūra). Petro Vaičiūno „Prisikėlimas“, panašiai kaip vėliau televizijos filmas „Raudonmedžio rojus“, staiga priminė prieškarį Kauno gyvenimą, buitį, madas, stilių, atributiką. Nors režisierė žvelgė kritiniu žvilgsniu, bet pro viską prasi-veržė nostalgija. Jau nekalbu apie Vaitkų, Kaune pastačiusį Maksimo Gorkio „Paskutiniuosius“. O Povilo Gaidžio komedijos Klaipėdoje kokius skandalus keldavo!

– Pro akademinį knygos stilių, kartais kaustantį rašančiuosius, neretai prasiveržia jų noras eseizuoti – ir tai tikrai įdomu.

– Dėl stiliaus buvo nemažai diskutuojama. Nebesinorėjo iš esmės ardyti visų tomų visumos – prieškario dešimtmečius stengėmės nagrinėti fundamentaliai ir akademiškai. *Lietuvių teatro istorijos* projektas krypta prie pabaigos. Sudėsime tas knygas kaip paminklą – tegu būna pagrindas, į kurį atsirėmus bus galima rašyti kitaip, perrašyti viską iš naujo, koku tik nori požiūriu! Juk gali būti ir vieno autoriaus parašyta teatro istorija. Gali būti pasižiūrėta vienokiu ar kitokiu aspektu, pavyzdžiui, tik į estetinių kategorijų kaitą. Jeigu Dievas duos rašančiųjų ir besidominčiųjų teatru. Ir jeigu dar mūsų teatras gyvuos.

– Turėtumėte matyti, ar ateina naujos pajėgos, kurių dalia ir duona bus žvelgti toliau

Sudėsime tas knygas kaip paminklą – tegu būna pagrindas, į kurį atsirėmus bus galima rašyti kitaip, perrašyti viską iš naujo, koku tik nori požiūriu!

Eimuntas Nekrošius

ir galbūt giliau.

– Tikrai neregėti pulkų besiveržiančiųjų su paraiškomis. Kiek čia mūsų tėra, ant pirštų suskaičiuosi.

– Rašydamos savo skyrius Aleksaitė ir Girdzijauskaitė vis pasiremia jumis, o jūs – jomis. Beje, į akis krinta, kad visi, rašydami apie aktorius, neapsieina nepacitavę Danos Rutkutės.

– Rutkutė – talentingiausia aktoriaus portretuotoja. Ji pati buvusi aktorė, labai jaučia šį meną. Visi aimanuoja, kad sunku rašyti apie aktorius, žodžiai ir frazės – vis tos pačios, o perteikti reikia visiškai skirtingus dalykus. Ji šitą puikiai sugeba. Labiau išnykstantis, išstipstantis erdvėje vis dėlto aktoriaus, ne režisieriaus, menas. Dabar mes įvertiname jos nepaprastą sugebėjimą jį įamžinti. Tai žymiai tiksliau už filmuotą medžiagą. Iš pastarosios kažkaip dingsta esmė, lieka „nelabai gyvas“ kūnas. O kada viskas perteikta talentingos plunksnos, tarsi atgyja.

– Dabar jums – pauzė atsikvėpti?

– Iš karto imamės kito dešimtmečio – 1980-1990 metų, iki Nepriklausomybės. O po to prasi-deda „pasaulinio teatro“ epocha, bet ji dar perne-lyg arti mūsų. □

Henriko Ibseno „Heda Gabler“, 1972 MILTENA Panevėžio teatras.

PRARADIMAI IR ATRADIMAI

Birželio 18 d. sukanka 105 metai, kai Sidabrave (Radviliškio rajone) gimė prozininkas, dramaturgas, poetas, publicistas Vytautas Alantas (tikr. Jakševičius). Spausdiname ištrauką iš Leono Peleckio-Kaktavičiaus rašomos knygos *Vytautas Alantas. Gyvenimas ir kūryba*. Ištraukoje pasakojama apie gyvenimą Lietuvoje vokiečių okupacijos (1941-1944) metu. Ištraukos pradžioje minima Elena yra į Sibirą išvežta Alanto žmona.

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Grįžęs į Lietuvą iš Vokietijos, V. Alantas neberado ne tik šeimos, bet ir daugelio bičių, draugų, be to, vos ne kasdien išgirdavo šurpą keliančių pasakojimų apie enkavedistų sušaudytus, nukankintus pažįstamus. Blogiausio nesitikėjo, tačiau laikasėjo, o jokio laiškelių, net menkiausios žinėlės iš Elenos nebuvo.

Jei ne nežinia dėl į Rusiją išvežtų artimiausių žmonių, V. Alantas, Švietimo generalinės tarybos direktoriaus Prano Germano paskirtas Vilniaus miesto teatro direktoriumi, būtų galėjęs jaustis laimingu: sena svajonė išsipildė.

Vokiečių okupacijos metai užpildyti teatru. Nuo ryto iki vėlaus vakaro dienvakare tik su scena susiję reikalai.

Praėjus devyneriems metams po Valstybės teatre patirtų išgyvenimų, V. Alantas vėl grįžo prie dramaturgijos. Vilniuje parašomi trys kūriniai scenai: 3 veiksmų pjesė „Gyvenimas iš naujo“ (1942), 3 veiksmų komedija „Buhalterijos klaida“ (1943) ir 3 veiksmų drama „Aukštadvaris“ (1944). Pirmieji du veikalai buvo pastatyti Vilniaus miesto teatre ir susilaukė didelio pasisekimo. „Aukštadvario“ iki antrosios sovietinės okupacijos nebespėta pastatyti.

Sostinės teatro meno vadovu ir režisieriumi buvo talentingas teatralas Romualdas Juknevičius. Plačiai garsėjo jo trupė, kuri susidėjo iš tokių aktorių kaip Monika Mironaitė, Henrikas Kačinskas, Antanas Škėma, Juozas Palubinskas ir kiti. Nors darbo sąlygos buvo sunkios, daug ko trūko, tačiau ir vadovai, ir menininkai darė viską, kad Vilniaus miesto teatras ir toliau liktų pirmaujančiu Lietuvoje.

Tuometinę atmosferą teatre nesunku pajusti iš V. Alanto rašyto dienoraščio, kuris po karo kažkokiu stebuklingu būdu buvo patekęs į E. Alantienės rankas. Tiesa, kai tą smulkiai prirašytą sąsiuvinį rašytojo pirmoji žmona 1995 metais buvo paskolinusi šių eilučių autoriui, jis jau nebuvo pilnas — trūko kai kurių puslapių. Tame dienoraštyje, kris išliko, asmeniškai beveik nieko nėra. Tik teatras, teatras, teatras...

Bene geriausiai tuometinę situaciją atspindi 1942 m. rugsėjo 29 d. įrašas, užsibaigiantis sakiniu: „Tokia yra šiuo metu teatro direktoriaus darbo diena“.

„Vadovavimas teatrui šiuo metu yra panašus į automobilio vairavimą per kelmyną. Reikia turėti daug kantrybės, noro ir takto, kad vairas neišsprūstų iš rankų, kad visas vežimas neapvirtų ant šono. Teatras yra meno įstaiga, bet apie ką čia žmonės daugiausia kalba? Apie malkas, bulves, pomidorus, kopūstus ir kitus panašius dalykus, kurių trūksta ir be kurių, deja, negalima gyventi. Iš pat sezono pradžios pradėjome rūpintis papildomu maistu. Kauno teatras papildomo maisto šiek tiek gauna. Mūsų teatro žmonės pakėlė triukšmą, kad ir mes turime gauti papildomo maisto. Padarėme bendradarbių sąrašą, surašėme prašymą ir kreipėmės į burmistrą. Burmistras ketino paremti. Jis kreipėsi į Vilniaus miesto komisarą. Ko-

misaras mūsų prašymą išsiuntė į Kauną Generalkomisariatui. Koks bus atsakymas, nežinia, greičiausiai neigiamas. Sudarėme kitą sąrašą ir surašėme kitą prašymą Profesinėms sąjungoms. Kadangi mums buvo padarytas priekaištas, kad sąraše esama per daug žmonių, tai kitą sąrašą sudarėme mažesnį, įtraukėme tik meno ir technikos personalą. Bet čia tuojau kilo nepasitenkinimas. Ateina vakar pas mane kasininkė ir sako:

— Pone direktoriau, kodėl aš neįtraukta į sąrašą?

— Visas administracijos personalas į sąrašą neįtraukiamas, — atsakau.

— O kodėl įtrauktas vienas bilietininkas? Jis dirba vakarais, o aš dirbu priešpieť ir popiet, o be to, dar neturiu sekmadienių, nes kasa turi būti kasdien atvira.

Kaip pakliuvo į sąrašą tas bilietininkas, vėliau žino, nei aš tą sąrašą sudarinėjau, nei jį mačiau. Liepiu atnešti sąrašą. Tikrai, bilietininko pavardė įrašyta. Aš jai aiškinu, kad, įteikus didelį sąrašą, gali niekas nieko nelaimėti, kad niekas iš administracijos neįtrauktas, kad ir mano pavardės čia nėra, bet kasininkės neįtikinu. Ji atsikalbinėja, nervinasi, pyksta, kalba apie savo sunkią padėtį ir pagaliau bloškusi „pamatysime“ beveik su isterika išbėga iš kabineto. Labai nemalonu. Po poros minučių įeina jos vyras, aktorius. Jis nemandagiai klausia, kodėl jo žmonos pavardė neįtraukta į sąrašą. Su vyrais kalbėti vis dėlto lengviau. Jis mane įtikinėja, kad ypač šiais laikais lietuviai turi vienas kitam padėti. Aš jam nebeaiškinu, kad einant tuo principu mes galim nieko negauti, nes mūsų sąrašas ir taip didelis, o be to, įtraukus vieną pavardę, pakels triukšmą ir kiti neįtrauktieji ir dėl šventos ramybės liepiu kasininkę į sąrašą įrašyti. Netrukus po to į kabinetą įbėga viena apsiašarėjusi artistė kartu su meno vadovu.

— Kas atsitiko? — klausiu.

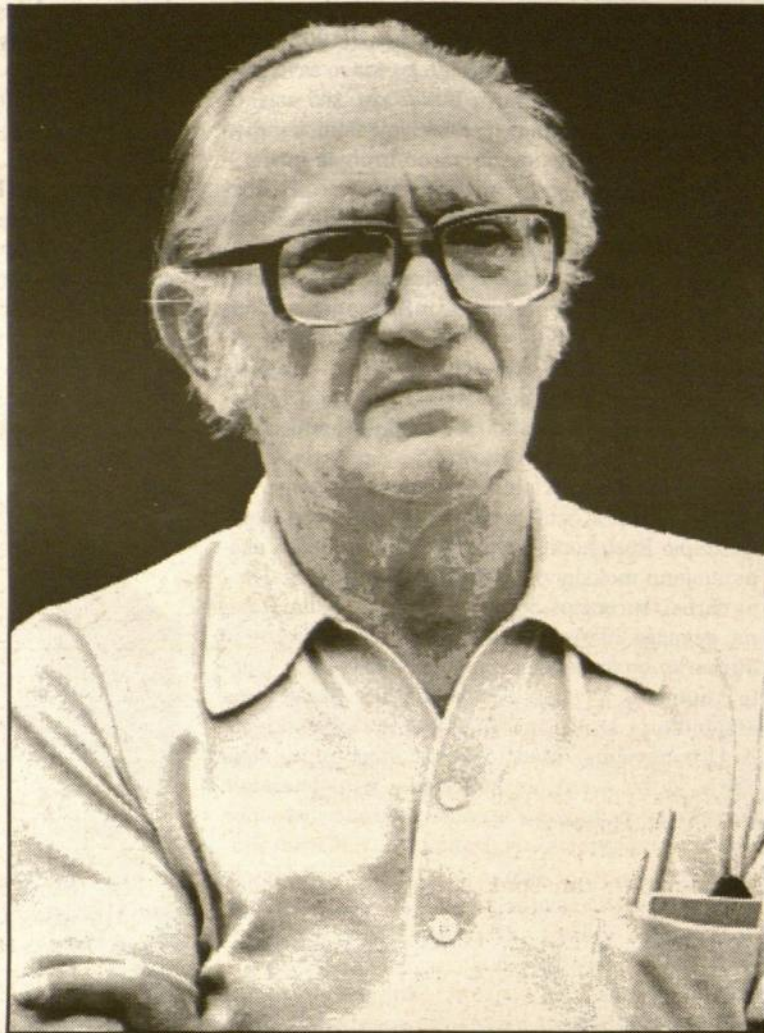
Artistė susmunka į fotelį ir graudžiai verkia. Kūkišiojimai jai neduoda kalbėti. Aiškina meno vadovas:

— Ponia nori pasitraukti iš teatro. Jos mažą dukterį išvežta į provinciją pas brolių, bet jie negauna tarnaitės. Kadangi brolis su žmona tarnauja, tai išeidami iš ryto į tarnybą, neturi ko palikti prie mergaitės.

— Brolis pareiškė, — kalbėjo verkianti aktorė, — kas tau svarbiau — dukterė ar teatras. Aš noriu važiuoti pas dukterį, — ir vėl pradėjo kūkioti.

— Ponia užimta daugelyje veikalu, — kalbėjo toliau meno vadovas. — Jei ji išvažiuos, bent porą mėnesių mes turėsime į jos vaidmenis įvedinėti kitas aktorės.

Žodžiu, išeina taip, kad teatrui tenka rūpintis ir aktorių tarnaitėmis. Jei aktorė išvažiuos, kaip ją sulaikysi? O repertuaruose pasidaro didelė spraga. Payra repertuaras, payra ir pajamos. O pairus pa-

Vytautas Alantas

jamoms, prasideda velniava, nes finansų valdyba man pareiškė, kad dotacijos padidinimo mes tikėtis negalėsime. Galų gale susitarėme taip, kad prie aktorės vaiko laikinai, kol jos brolis ar ji pati Vilniuje suras tarnaitę, mes pasiūsim viena gembininkę. Pasibaigus tai istorijai, prasidėjo nauja. Ateina pas mane dekoratoriaus padėjėjas ir praneša, kad scenos darbininkai atsisako dirbti.

— Kodėl atsisako? — klausiu.

— Jie nenori statyti dekoracijų filharmonijos spektaklio repeticijai. Šią savaitę aštuoni spektakliai. Nėra poilsio dienos... — aiškina man dekoratoriaus padėjėjas.

(...) Dekoratoriaus padėjėjui liepia darbininkus pakviesti pas mane, atėjo. Aš labai gerai žinau, kad karo metu už drausmės laužymą yra numatytos labai griežtos bausmės, o be to, ir aš pats pagal Švietimo vadybos aplinkraštį str. 5 galiu bausti, bet koks bus rezultatas? Dabar teatras turi 5 darbininkus, o pritaikius griežtas bausmes, gali nebelikti nė vieno. O darbininkams išbėgiojus, kas bus su spektakliais? Todėl suvaldžiau nervus ir ramiai paklausiau:

— Kas atsitiko? Kodėl nedirbate?

Kad teatras ne tik šventė, V. Alantas spėjo pajusti vos jam pradėjęs vadovauti. Nemaža dalimi tai priklausė ir nuo sunkių okupacinių sąlygų.

Daug sveikatos sugadino incidentas su meno vadovu, prasidėjęs dėl priekaištų, kam direktorius „išleidęs į teatrą operą“, ir dėl šito esamas techninis personalas turįs daug vargo. Įsivardinęs žmogus nenorėjo girdėti labai suprantamo paaiškinimo, kad opera atsiradusi Švietimo valdybos įsakymu. Prieš tokį sprendimą jis pats pas Tarėją vykusiam pasitarime kiek įmanoma prieštaravęs.

Direktoriaus užpuolimas techninio personalo akivaizdoje po kurio laiko buvo pratęstas studijoje, meno vadovui sušaukus ne tik aktorių, bet ir skyrių vedėjų susirinkimą. Nėra nieko nuostabaus, kad prieš premjerą tenka ir pasikarščiuoti, ir susipykti, sakė, „jis visai nežiūrįs tokiais atve-

Pagerbtas Stasys Santvaras

105 metų gimimo sukaktis

Poetas, dramaturgas, vertėjas, eseistas, operos solistas Stasys Santvaras (1902-1991) baigiantis gegužiui visada švėsdavo savo gimtadienį. Šiais metais būtų buvęs jau 105-asis. Jį pažymėjo poeta pažinoję ir neakivaizdžiai bendravę Kaune susibūrusios jo vardo brolijos nariai – aktoriai, literatai, dvi vilnietės ir kraštiečiai – Jurbarko šviesuoliai bei Klausučių pagrindinės Stasio Santvaro mokyklos bendruomenė.

Iš pradžių vasariškai vešlus ir žalias kelias mus atvedė į netoli poeto gimtinės esančius Klausučius, kurių pagrindinė mokykla jo vardu buvo pavadinta 2002-aisiais. Čia svečius pasitiko tautiškais apdais pasipuošę moksleiviai, mokytojų šypsenos ir šventiška nuotaika. Renginių programa bylojo, kad šiai sukakčiai ruošiasi su meile: mokiniai aplankė 2004 m. perlaidoto Kaune S. Santvaro kapą, pabuvojo prie gimtojo namo vietoje pastatyto kopyltulpio Rūstekonių kaime; stenduose matėsi eksponuojami moksleivių rašinių konkurso nugalėtojų darbai, surengtos bėgimo varžybos. Iškilmių dieną, gegužės 29-ąją, svečiams iš Vilniaus, Kauno ir Jurbarko buvo įteikti šventinis laikraščio „Upelė“ numeris ir mokyklos veiklą bei pasiekimus atspindintis lankstinukas (mok. Kazakauskienė, A. Urbonavičius). Medžiu dekoruotoje, pilnutėlėje salėje laukė šventinis koncertas. Etnodetalėmis išmoningai papuoštoje scenoje pasirodė mokyklos literatai (mokytojos – N. Danaitytė, V. Karpavičiūtė) ir žavus vaikų folkloro ansamblis „Upelė“ (mok. V. Baltutienė). Drąsiai ir įsijautę mažieji suvaidino S. Santvaro dramos „Kaimynai“ sekminių vaizdelį, vėliau mergaitės padainavo keletą dainų ir mediniais šaukštais atliko originalų ritminį etiudą (mok. M. Džiaugienė). Viskas vyko pakiliai ir sklandžiai. Vėliau programą dar papildė aktoriai iš Kauno bei mokyklos direktoriaus M. Astašenkovo dalykiška kalba. Programą vedė ir vidine šiluma mus gaubė simpatinga direktoriaus pavaduotoja popamokinei veiklai J. Razmienė. Šventę Klausučiuose pratęsė puikiai parengtos mokinių dailės bei rank-

darbių parodėlės (mok. R. Mačiulytė, B. Stanišauskienė), informatyvaus S. Santvaro muziejėlio (mok. A. Danilevičiūtė) apžiūra ir malonus bendravimas prie kavos puodelio.

Po to S. Santvaras buvo pagerbtas Jurbarko kultūros centre. Čia rajono savivaldybės bibliotekos vedėjos N. Masiulienės rūpestingai kuruojamas įvyko literatūrinis muzikinis vakaras „Karvelėli, mėkynasai“. Pranešimą apie poeto muzikinę veiklą bei šioje srityje nuveiktus darbus skaitė šių eilučių autorė, savo susitikimus su S. Santvaru ir jo šeima gyvai prisiminė iš JAV prieš devynėtą metų į Lietuvą sugrįžusi solisto V. Baltrušaičio žmona E. Baltrušaitienė, eiles vaizdžiai deklamuavo aktoriai R. Staliliūnaitė ir E. Stancikas, keletą

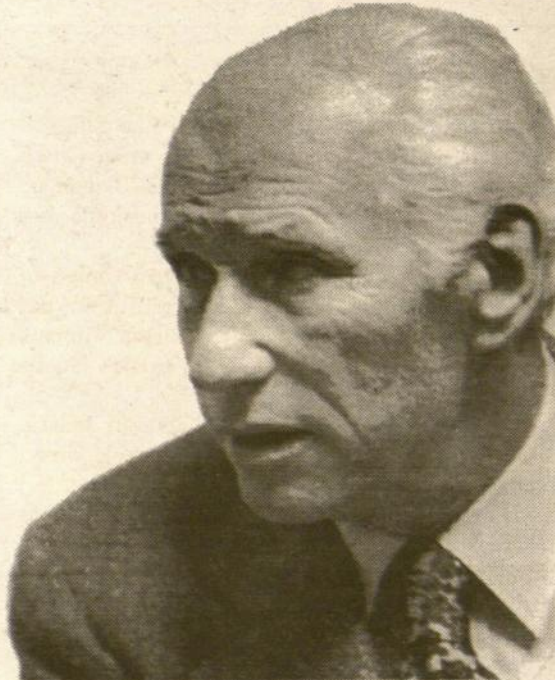
dainų padainavo jaunas tenoras M. Jankauskas, o su S. Santvaro studijos apie muzikos kūrinių tekstų vertimus fragmentais susirinkusius supažindino kruopšti poeto darbų bibliografė D. Kazlauskienė. Iš įrašų skambėjo paties S. Santvaro skaitomos eilės ir jo su kompozitoriaus J. Gaidelio vadovaujamu Bostono lietuvių chorą dainuojama Č. Sasnausko daina „Karvelėli, mėlinasai“. Vakaro metu veikė turtinga poeto leidinių bei dokumentų paroda.

Publikos dėmesys ir reakcija liudijo, jog vakaras jiems neprailgo. Dėkodami, jurbarkiečiai ypač džiaugėsi dvasinga renginio atmosfera.

Muzikologė dr. doc. Dana Palionytė

Bernardas Brazdžionis ir Stasys Santvaras.

Vytautas Alantas

Atkelta iš 3 psl.

jais į formą”, todėl niekaip nesuprantas, kodėl V. Alantas įsiseidė ir nustojo sveikintis. Į savo klausimą pats ir atsakė: „Todėl, kad jis mums svetimas žmogus”.

V. Alantui, žinoma, tai buvo didelis smūgis.

Įdomiausia, kad susirinkimo organizatorius, pakalbėjęs iš pasirašyto popieriuko, pasiėmė portfelį ir išėjo. Nejaukią tylą teko nutraukti pačiam V. Alantui, paklausiusiam, kas dar turi ką pridėti. Jo bandymas atsakyti į priekaištus konkrečia kalba buvo teisingas, įkaitinta atmosfera nurimo, bet, baigiantis susirinkimui, sugrįžo meno vadovas ir vėl prasidėjo puolimas.

„Juknevičius paleido pastabėlę, kad ir Švietimo Tarėjas esą jam išsireiškęs, kad Alantas nepakankamai energingas. Tai buvo panašu į peilio smūgį į nugarą”, – įrašė V. Alantas savo dienoraštyje 1942 m. lapkričio 11 d. Būdamas garbingas žmogus, jis nutarė pasitikrinti, ar dar turi pasitikėjimą. Posėdyje pas Tarėją, paprašius kolektyvo atstovus iš eilės pasisakyti dėl direktoriaus darbo teatre, nieko blogo, išskyrus smulkius priekaištėlius, neišgirsta. Pasikalbėjimas baigėsi V. Alanto ir R. Juknevičiaus susitaikymu. O Tarėjas pasakė: „Jei Alantas nepatinka Juknevičiui, tai dar nereikia, kad Alantas blogas direktorius. Man Juknevičius irgi nepatinka dėl to, kad jis viešai girtuokliauja, bet aš vis tiek jį paskyriau dramos stu-

dijos direktoriumi, nes jis geras menininkas.”

Dienoraščio puslapiai darėsi vis dramatiškesni. Ne, asmeninės ambicijos ir antipatijos neaprašinėtos. Karui įpusėjus vis daugiau problemų atsiranda dėl repertuaro (siūloma statyti kuo daugiau vokiškų arba tik vokiškų veikalus), mobilizacija paliečia ir teatro žmones,

V. Alantas, Vilniaus miesto teatro direktorius, per dramos gastroles Kaune, 1942.

net aktorius, prasideda žinomų inteligentų suėmimai, atšaukiami numatyti spektakliai, su baimė laukiama naujos „Baltramiejaus nakties”.

Matosi, kad kai kurie dienoraščio puslapiai išplėsti specialiai. Pavyzdžiui, tie, kurie prasideda po 1942 m. gruodžio 4 d. Matyt, neatsitiktinai – toji data susijusi su nauja svarbia pažintimi. Ko gero, ir kiti puslapiai „pradingo” dėl tos pačios priežasties. Bėlieka apgailestauti, kad taip ir nesužinosime, ką apie šią svarbią, tolesnį gyvenimą nulėmusią pažintį savo dienoraštyje buvo įrašęs pats V. Alantas.

„Kai 1942 metų gruodžio 5 dienos vakare susipažinau su Vytautu, pasijutau lyg būčiau užburta kažkokios galios, – pasakojo I. Alantienė **, kuriai buvo lemta artimiausia rašytojo drauge būti likusius 47 jo gyvenimo metus. – Kitą dieną, po šv. Mišių Vilniaus katedroje, jauėjome susikabinę rankomis Gedimino prospektu ir daugiau nebeišsiskyrėme. Kažkokia vidinė jėga mus surišo. Manė žavėjo jo paslaptį, santūrus kalbėjimas, retas, pusiau lūpų šypsny. Vis spėlioju: ką tas paslaptį rašytojas dabar kuria ir ką galvoja?”

Lietuvą antrą kartą užplūstant bolševikams, į Vakarus V. Alantas pasitraukė drauge su Irena.

Naudota literatūra

* Varpai-1996 (10). – P. 80-81.

** Ten pat. – P. 83.

** L. Peleckio-Kaktavičiaus pasikalbėjimas su I. Alantienė užrašytas 1992 birželio 12 d. Kaune. □

Lidija Šimkutė

RUGIAGĖLIŲ DANGUS

Dangaus šventyklos vidury žydi gėlė
KabirPAUKŠČIO ŠAUKSMAS
perduria pirmąjį
šviesos blykstelėjimąsaulės žvilgesys
brėkšta
medžiuose

*

IVYKIŲ PRADŽIA

būna

tokia graži

stebiu
išblyškusių mėnulį
dangaus aušroje

neklausdama kodėl

*

LAIKAS DELSIA
nuplauti žodžiuslapui sapnuojant
kitame lapegėlė pakelia galvą
iš kvepiančio miego
ir susitinka saulę

*

MOTERYS SU SKAROMIS
priglaudžia naujai pagimdytus
kepalus prie krūtųaudžia
plačius sijonus
tarp bulvių
ir svogūnų maišų

salotų galvomis

merginos skirsto
naujai nuskintas gėlessaulėtu siūlų klegesiu
siuvinėja sapnus

*

ĮSLINKĘS VĖJAS
vienuolyne
atveria sunkias
ąžuolo duriskur skaitomi
krištolo rutuliai
ir taro kortos

*

AKMENUOTOSE
Vilniaus gatvėse
atsiskleidžia šimtmečiaikiekvieną rytą
prieš miestui prabundant
vaikštinėja vienišiejiprie vystančių alyvų
moteris rausiasi
šiukšlėse
surenka atliekas
į plastikinius maišelius

atsisėdusi ant parko suolo

maitina paukščius
savo varguANT SLIBINO LAIVO
ji sukasi
pritraukdama
rugiagėlių dangų
su saulės spiralėmis

plaukuose

žvelgdama į miegą
pro langų griuvėsius

*

KIEKVIENĄ RYTĄ
vos brėkstant
surištom šluotom
vyrai ir moterys
šluoja senas
miesto gatvesprotarpiais vyrai
tarpvietėse sustoja
parūkytiišvagoti veidai
surenka savo
rūpesčių dulkesVĖJO DEJONĖ
pripildo dangų
varnų sparnaiskraujuotas klevas
uždengia
blunkančią saulępaukčių koliažas
atsiveria chorui

*

ILGA BALTA NAKTIS
vaikšto lubomisduryse aidi
visa kas girdėtalangai spokso
į tuščią gatvępersiška katė
šmėklauja šalygatvyjeScelsi'o Anahit
užburia kambarį

įsilieja sienose

Dailininkas Napoleonas Orda 1807-1883

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaizdai jo dailės darbuose

Napoleono Ordos palikimas tikrai ne mažiau reikšmingas ir Lietuvos kultūrai. Gal net dar daugiau, nes šis intelektualas gyveno Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės atmintimi

LIBERTAS KLIMKA

Šiemet sukako 200 metų, kai gimė Napoleonas Orda, kompozitorius ir keliaujantis dailininkas. Palikęs mums brangius Lietuvos praeities vaizdus; tos, kurios seniai nebėra... Sukakčiai daug dėmesio skiria ir kaimyninės šalys: Lenkijoje šie metai kultūros gyvenime pažymėti Napoleono Ordos vardu. Neatsilieka ir baltarusiai: dailininko gimtinėje Pinsko apylinkėse atidaryta paveikslų galerija ir muziejus, o Minske įvyko didelė mokslinė konferencija.

Napoleono Ordos palikimas tikrai ne mažiau reikšmingas ir Lietuvos kultūrai. Gal net dar daugiau, nes šis intelektualas gyveno Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės atmintimi, jos kultūros paveldo rūpesčiais. Išskirtinės asmenybės būta: ir talentais, ir patriotinėmis nuostatomis.

Napoleonas Orda gimė 1807 m. vasario 19 d. gražiam Varacevičių dvarelyje. Viltys atgauti valstybingumą ir tautos laisvę tuokart buvo siejamos su Napoleono Bonaparto kylančia žvaigžde; todėl ir sūnui tėvai išrinko tokį vardą. Jau besimokydamas Svisločės gimnazijoje, jaunuolis su

bendramoksliais subūrė patriotinę „Aušrininkų“ organizaciją. 1823 m. Napoleonas Orda įstojo į Vilniaus universitetą studijuoti tikslųjų mokslų; tačiau netrukus, prasidėjus represijoms prieš patriotines studentų organizacijas, turėjo sugrįžti į gimtinę. Narsa pasižymėjo 1831 metų sukilimo kovose, buvo apdovanotas aukščiausiu sukilėlių ordinu – Virtutis Militaris. Sukilimui pralaimėjus, pasitraukė į emigraciją. Ilgiausiai gyveno Paryžiuje; ten mokėsi muzikos pas Frederiką Šopeną, bičiuliavosi su Ferencu Listu. Išleido ne vieną ir savos kompozicijos fortepijoninių kūrinių sąsiuvinį, taip pat „Muzikos gramatikos“ vadovėlį. Paryžiuje mokėsi ir dailininko Pjero Žirardo studijoje.

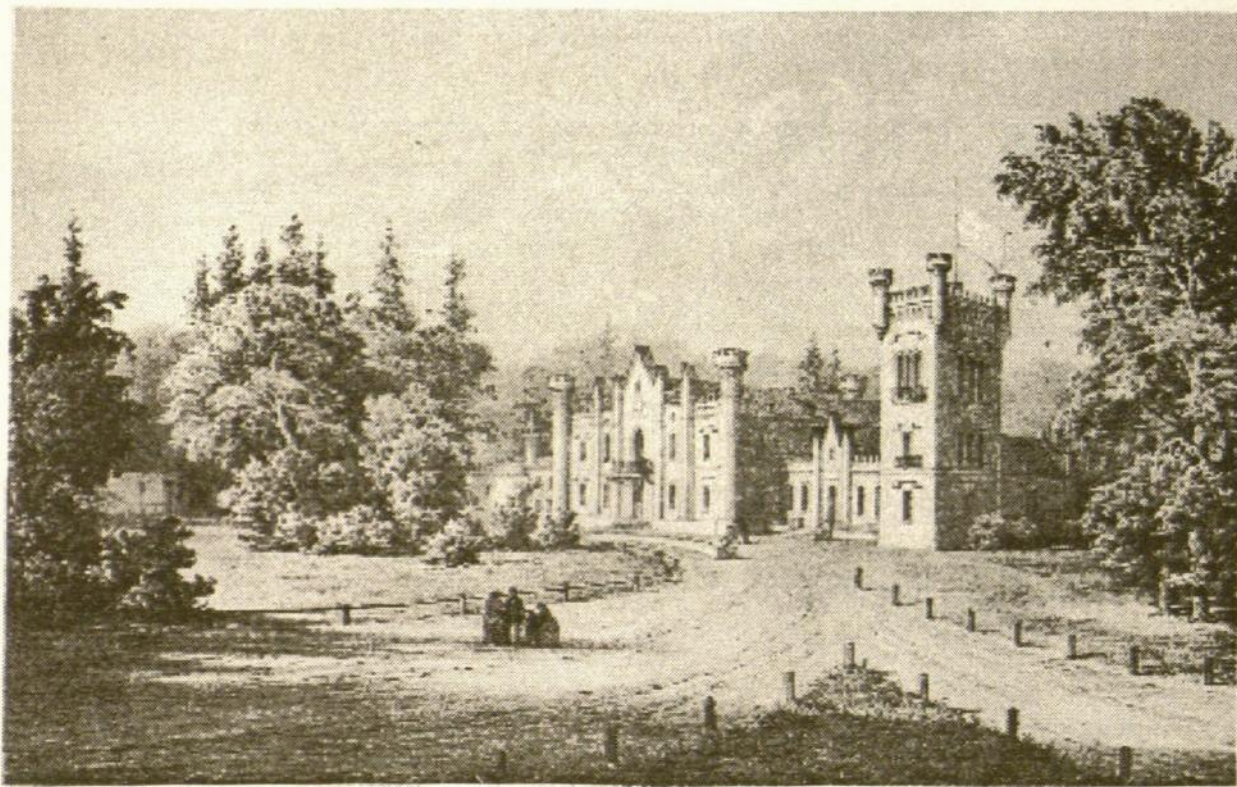
Po 24 metų grįždamas į tėvynę, N.Orda atsivežė sumanymą įamžinti piešiniuose buvusios valstybės didybės pėdsakus, – nors taip išsaugoti Lietuvos istorinę atmintį. Kiekvieną vasarą, nepaisydamas didėjančios metų naštos, keliavo ir keliavo, piešė ir piešė... Sukūrė per tūkstantį piešinių ir akvarelių, vaizduojančių piliis, jų griuvėsius, rūmus, dvarus, bažnyčias, žymių žmonių gimtines, miestų ir miestelių panoramas. Šie kūriniai piti iš natūros, todėl labai vertingi kaip ikonografijos šaltiniai. Čia rasime ir tokių, kurie vieninte-

liai užfiksavo iki mūsų dienų neišlikusių statinių ar labai pasikeitusios aplinkos vaizdus, pavyzdžiui, Jiezno, Kėdainių, Rietavo, Vaitkuškio, Meištų dvarų ansamblius; Deltuvos, Kražių, Gardino bažnyčias; Veliuonos, Palangos, Seredžiaus, Liškiavos, Dubingių panoramas. Jo akvarelėms būdingi šilti gelsvi tonai. Krašto vaizdai iškyla tarsi per miglas iš istorinės praeities; jie puikūs savo nostalgiska nuotaika. Tarsi nuspalvinti Oskaro Milašiaus poetine eilute:

„Ateikit! Dvasioje nuvesiu jus į svečių kraštą, ūkanotą, gūdų, šnarantį. Suvasnokime sparnais – aure, jau skrendame per šalį, kur kiekvienas daiktas turi blausią atminimų spalvą...“

Dailininkas neabejotinai labai mylėjo gamtą; jo visi darbai peizažiniai. O gal tai ir visos lietuvių padermės prigimtinis požymis? Juk senoji urbanistika taip harmoningai būdavo susiejama su gamtine aplinka; dailininkas tai mato ir pabrėžia. Savo kelionėse N. Orda fiksuodavo ir kraštotyres žinias. O litografuoti piešiniai atskirose serijose, kurias jis pradėjo leisti nuo 1873-ųjų metų, pateikti su komentarais ir paaiškinimais. Dabartinės Lietuvos teritorijos architektūrinių peizažų N. Orda sukūrė per šimtą. Ypač ilgai, net penkerius mėnesius, Vilniaus ir Kauno gubernijose jis darbavosi 1875 metais.

Dailininko gyvenimo kelias baigėsi 1883-iais; jis palaidotas Janove (dabar tai Ivanov Baltarusijoje), šeimos kape. Gyvam esant, jam pavyko išleisti 8 serijas litografuotų piešinių – viso 260 vaizdų. Likusius piešinius išsaugojo ir vėliau padovanojo Nacionaliniam muziejui Krokuvoje jo gimnaitė Konstancija Skirmuntaitė (beje, Pajautos slapyvardžiu parašiusi trumpą Lietuvos istoriją, išverstą ir į lietuvių kalbą). N. Ordos litografijos buvo populiarios visuomenėje, jos puošė ne vienos bajorų šeimos buveinę. Tačiau per XX amžiaus audringus įvykius bei sumaištis mažai kam berūpėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros paveldas; tad ir Napoleono Ordos vardas pasidengė užmaršties dulkėmis. Jo atminimą atgaivino prieš porą metų Lietuvoje išleista solidi monografija *Napoleonas Orda: senosios Lietuvos architektūros peizažai*. Jos autoriai – prof. Vytautas Levandauskas ir Renata Vaičekonytė-Kepežinskienė. Yra išleistas ir N. Ordos piešinių albumėlis. Tad dabar dažnas lokalinės kraštotyros darbas pradedamas būtent jo piešiniu. □

Arklio Dominyko kelionė į žvaigždes

PASAKA
SUAUGUSIEMS (5)

Pasakoją

Vytautas V. Landsbergis

Iliustracijomis lydi

dail. Zita Sodeikienė

DOMINYKAS MARSE

Atsisveikinęs su Merkurijum, Dominykas nužingsniavo tiesiai į Marsą. Tai buvo nerami, rausvais gaisrais spinduliuojanti planeta — tarsi didžiulis, plynas laukas po kruvino mūšio.

Išlipęs Marse, Dominykas nei iš šio, nei iš to ėmė jaustis be galo stiprus! Netgi kilo mintis palakstyti po Marsą, pasportuoti ar padirbėti ką nors sunkaus.

Ech, turėčiau arklą, suarčiau šią planetą, — pagalvojo Dominykas.

Neturi kur dėti jėgų? — išgirdo jis šalimais griausmingą kažkieno balsą, — visiems čia atvykusiems taip atsitinka, kadangi aš esu karo ir jėgos dievas.

Išsigandęs Dominykas net užsimerkė. Ir sušnibždėjo:

Bet aš nenoriu su niekuo kariauti, aš esu baltasis taikos arklys.

Jei turi jėgos, gali ir nekariauti, — nusijuokė geležinis balsas, — tada visi tavęs bijo ir klauso... Atsimerk, arkly, nebijok!

Pramerkė Dominykas akis ir išvydo uoloje iškaltą akmeninį nuogo, raumeningo galiūno paminklą.

Nori pamatyti, koks aš stiprus? — paklausė skulptūra, — žiūrėk!

Akmeninė pabaisa pasimuistė ir uola subyrėjo. Siaubūnas pasipurtė ir ėmė lėtai žingsniuoti link išsigandusio Dominyko, net visa Marso planeta drebėjo.

Ko drebi išsigandęs kaip asilas, — nusijuokė pabaisa, — nebijok, Marsas — tai jėgos ir vaisingumo nešėjas! Nesu koks nors piktadarys... Kas susidraugauja su manimi, tas nugali visus priešus. Ar turi, arkly, kokių nors priešų Žemėje?

Ačiū jums, gerbiamasis Marse, — nedrąsiai sulemeno Dominykas, — bet Žemėje neturiu nei vieno priešo, ten manęs laukia tik draugai.

Negi nėra nei vieno padaro, kurio nemėgtum ir nenorėtum nugalėti? — sududeno Marsas.

Norėčiau nebent nugalėti savo baimę jums, nes baimė yra didžiausias mano priešas! — galų gale išstenojo išsigandęs kosminis keliautojas.

Na, matai, — nusikvatojo Marso valdovas, — o sakei, kad neturi priešų.

Nedrebėk, aš tau padėsiu! Turiu savo plane-toje du pagalbininkus — lokį ir vilką. Juos nugalėjęs, daugiau jau nieko niekada nebebijosi.

O kaip man juos nugalėti? — jau ne juokais išsigando Dominykas.

Baimę geriausia nugalėti susidraugaujant su ja... Arba nekreipiant į ją dėmesio, — pamokino karo dievas, šaižiai sušvilpė ir dingo kaip į vandenį.

Dabar tai man galas, — lūpą patempė baugštusis arklys, pamatęs tolimoje atrisnojančius du Marso tarnus — lokį ir vilką. — Jie gi mane suės vienu danties grybštelėjimu! Skulptūra sakė — nekreipti į juos dėmesio... Aha, lengva pasakyti, bet sunku padaryti!

Bandė Dominykas ir šiaip, ir anaip — bet vis tiek nugara pagaugais eina, kojos linksta ir uodega dreba it epušės lapelis. O tuodu vis artėja. Ir staiga jis suvokė, kad visa tai netikra, tai — tik kosminis sapnas! Ir dar prisiminė, kad šiame sapne jis yra ne vienas — kažkur netoliese turėtų būti ir jį sapnuojanti rugiagėlė. Dominykas užmerkė akis ir sušnibždėjo:

Svajone, ar tu esi mano sapne!

Aišku, kad esu, mylimasis! — pasigirdo svajingas rugiagėlės balselis.

Patark, ką man daryti, nes mane tuoj suvalgys tiedu Marso pabaisos — lokys su vilku.

Dominykai, mudviejų meilė yra žymiai stipresnis ginklas už bet kokią baimę!

Tau gi sakė Marsas, kad su baimė reikia susidraugauti! Elkis draugiškai ir pamatysi — viskas bus gerai!

Gera, pabandysiu, — sumurmėjo Dominykas ir atsimerkė. Lokys su vilku urzgė jau visiškai netoli.

Labą dieną, mielieji, — staiga draugiškai į juos kreipėsi arklys Dominykas, — kaip jums sekasi? Kas naujo Marse?

Kas čia bus naujo, — suurgė vilkas, — nuobodu... Slampinėjam kaip valkatos, ieškom, kas mūsų bijo... O suradę kokią baidį, kaipmat suėdam.

O tu ką, nebijai mūsų? — suniurzgė lokys, — gal mes atrodom nebaisūs?

Jūs labai draugiški ir malonūs žvėrys, — nusišypsojo jiems Dominykas, — ir taip gražiai mokate urgti... Gal galėtumėt ir mane pamokyti?

Dar niekada nesame matę urzgiančio arklio, — susimastė tuodu niurgzliai, — būtų baisiai juokinga, jei arkliai imtų urgti!

Ši mintis jiedviem pasirodė tokia juokinga, kad krito abudu pabaisos ant Marso paviršiaus, ir

kvatojosi, net raudonos dulkės aplink rūko... Pasi-smaginę į valias, nutarė jie pamokyti Dominyką urzgimo meno:

Garsą reikia leisti ir pačios pilvo apačios, po bamba. Ten yra daugiausia jėgos!

Ar iš ten, kur švytintis siūlų kamuolėlis? — dar pasiteiravo Dominykas.

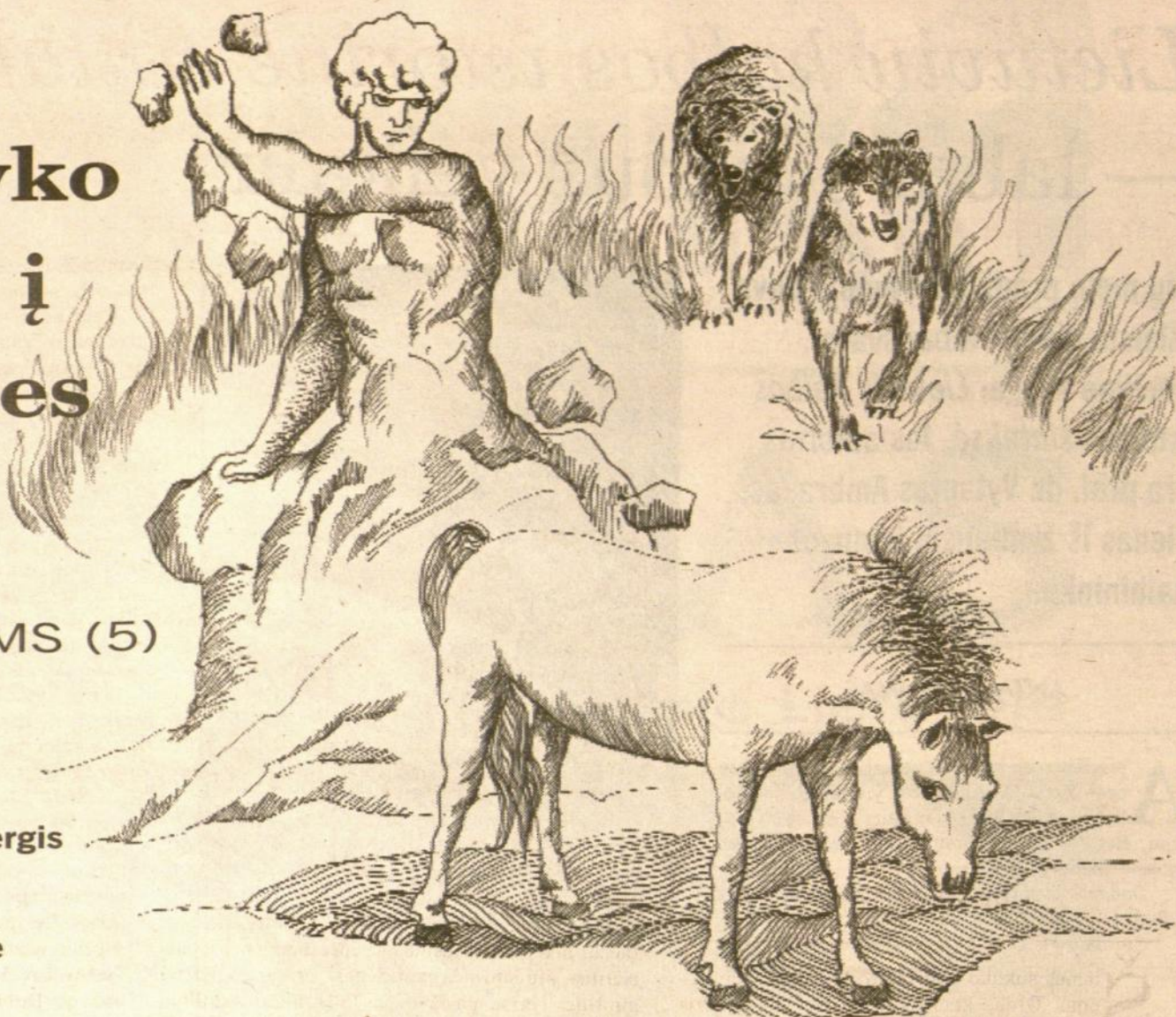
Būtent, — kinktelėjo galva vilkas, o lokys paragino, — užsimerk, arkly, ir mintimis nusileisk į pilvo apačią. Ir tada bandyk paurgyti!

Dominykas užsimerkė ir ėmė tyliai dusliai murmėti, ieškodamas po bamba — kur gyvena tas jo žvėriškas urzgimas. Ir rado — tarsi kokią žvėrį narve, devyniais užraktais užrakintą. Atrakino ir riaumojimą išlaisvino! Staiga pajuto Dominykas, kad stipri riksmo banga kyla gerkle ir veržiasi pro dantis — vos spėjo išsižioti ir pasigirdo klaikus riaumojimas! Net Marso planeta sudrebėjo! O lokys su vilku, tai išgirdę, vėl juokdamiesi ant nugarų nukrito ir raičiojosi, niekaip nevaliodami atsikelt.

Dar niekad nesame matę taip baisiai riaumojančio arklio, — pro ašaras vos išstenojo tuodu, — atrodei, kaip tikrų tikriausia meška. Grįžęs Žemėn galėsi visus gąsdinti, o mes iš čia žiūrėdami skaniai pasijuoksim!

Netrukus prie jų priėjo nežinia iš kur atsiradęs griežtasis akmeninis Marso šeimininkas ir paklausė Dominyko:

Nukelta į 8 psl.

Lietuvių kalbos istorinė sintaksė

— labai svarbus veikalas

Šių metų pradžioje Vilniuje buvo išleista didelė, labai svarbi, neeilinė knyga: *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*. Jos autorius yra prof. dr. Vytautas Ambrazas, vienas iš žymiausių Lietuvos kalbininkų.

ANTANAS KLIMAS

Apie lietuvių kalbos gramatiką ir sintaksę prof. Vytautas Ambrazas yra paskelbęs keletą svarbių knygų ir daug svarbių straipsnių. Bet ši 600 puslapių knyga yra autoriaus mokslo darbų vainikas.

Dabartinis lietuvių kalbos žodynas, IV laida (2000) taip duoda žodį „sintaksė“:

Sintaksė (1) — lingv. gramatikos dalis, nagrinėjanti sakinių ir žodžių sandarą; pati ta sandara.

Kitaip sakant, sintaksė yra ta gramatikos dalis, kuri nagrinėja, **kaip** žodžiai yra sudedami į posakius, sakinius ir ilgesnius tekstus. Čia priklauso ir įvairių kalbos dalių vartoseną: linksniai, prielinksniai, jungtukai, įvairūs sakiniai, žodžių tvarka. O pačiame (ilgesniame) sakinyje yra skiriamos tokios pagrindinės sakinio dalys: veiksnys, tarinys, papildinys, pažymins ir įvairios aplinkybės.

Toliau: skiriami vad. vientisiniai sakiniai ir sudėtiniai sakiniai, kurie turi pagrindinį sakinį su vienu ar daugiau įvairių šalutinių sakinių.

O per ilgus šimtmečius visos kalbos visą laiką keitėsi. Keitėsi ir kalbų garsai (fonologija), keitėsi žodžių formos (morfologija), keitėsi žodžių reikšmė (semantika), keitėsi ir žodžių tvarka bei valdymas (sintaksė).

P. 485 autorius rašo taip: „Apskritai lietuvių kalba yra geriausiai iš visų gyvųjų indoeuropiečių kalbų išlaikiusi paveldėtą sakinių ir kitų sintaksės vienetų struktūrą“.

Dėl to — ir dėl kitų priežasčių — lietuvių kalba ligi šių dienų išlaikė kai kuriuos senosios indoeuropiečių prokalbės bruožus.

Čia mes paminėsime tik tris tokius, manoma, iš indoeuropiečių prokalbės paveldėtus bruožus.

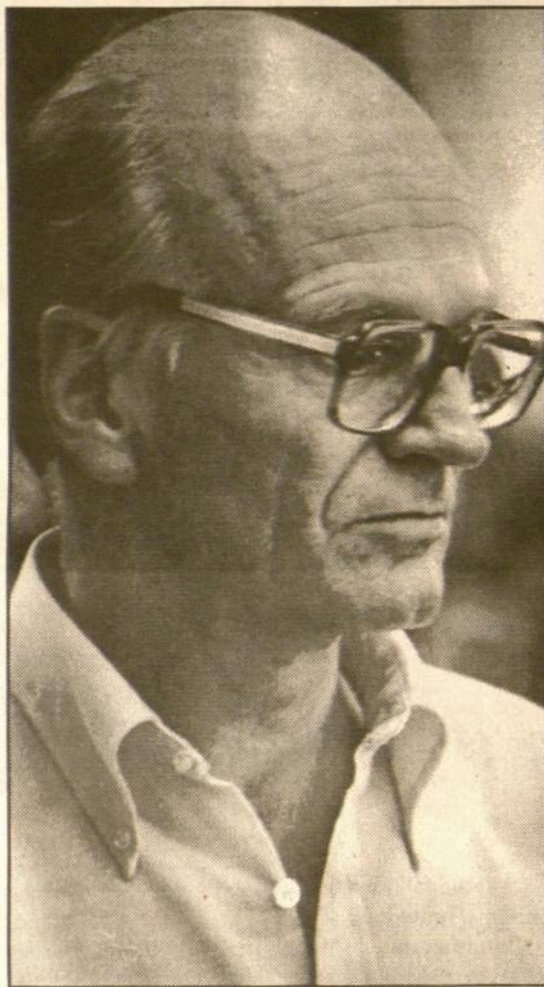
Pirmiausia: lietuvių kalba ligi šių dienų išlaikė daugiažodžių žodžių tvarką. Šiame veikle autorius tą laisvą žodžių tvarką vadina tarpautiniu terminu *variacione žodžių tvarka*. Kitaip sakant, mes iš trijų žodžių (= veiksnys — tarinys — papildinys) susidedantį sakinį galime pasakyti šešiais būdais (= 6 variacijos):

1. Jonelis myli Onutę.
2. Jonelis Onutę myli.
3. Myli Jonelis Onutę.
4. Myli Onutę Jonelis.
5. Onutę Jonelis myli.
6. Onutę myli Jonelis.

Aišku: kiekvienas iš tų 6 variantų turi tam tikrą sakinio reikšmę, prasmę, variantus, niuansus, smulkmenas. Ir praktiškai dabar pirmasis variantas (*Jonelis myli Onutę*) yra daugiausia vartojamas. Taip yra ir beveik visose gyvose indoeuropiečių kalbose.

Antras labai įdomus lietuvių kalbos bruožas yra tai, kad mes *laiką* galime pasakyti (išreikšti) beveik visais linksniais, išskyrus šauksmininką. (Apie tai mes prieš daug metų rašėme *Pasaulio lietuvyje*...).

Ir trečias labai svarbus iš indoeuropiečių prokalbės paveldėtas lietuvių kalbos bruožas yra tai,

prof. dr. Vytautas Ambrazas

kad tik lietuvių kalba turi net tryliką (13) dalyvių (**skaitas, skaitęs, skaitydavęs, skaitysiąs; skaitomas, skaitytas, skaitysimas; skaitant, skaičius, skaitydavus, skaitysiant; skaitydamas; skaitytinas**).

Apie tai jau buvo rašyta *Drauge*...

Kai kurie kalbininkai tiki, kad indoeuropiečių prokalbėje (apie 5000–2000 pr. Kr.) gal dar nebuvę šalutinių sakinių, o tam išreikšti buvę daugiau vartojami dalyvių (dalyviniai) sakiniai. Šalutiniai

sakiniai išsivystę jau atskirose indoeuropiečių kalbose, arba atokiuose indoeuropiečių kalbų grupėse.

Taip buvę ir baltų prokalbėje, iš kurios išsivystė baltų kalbos: lietuvių, latvių, prūsų, jotvingių, galindų, kuršių, žiemgalių ir sėlių kalbos.

Kaip mes jau žinome — iš tų visų baltų kalbų išliko tik dvi: lietuvių ir latvių.

Kaip jau minėjome, lietuvių kalboje ligi šių dienų išliko daugiau dalyvių, negu jų yra turėjusios senosios indoeuropiečių kalbos (hititų, sen. indų [sanskrito], graikų, lotynų ir t.t.). Dėl to lietuvių kalba yra labai svarbi indoeuropiečių kalbotyrai, ypač istorinei sintaksei.

Dėl to ir šiame svarbiame veikle tas lietuvių kalbos senoviškumas (archajiškumas) yra labai dažnai minimas, ypač lietuvių kalbą lyginant su senosiomis indoeuropiečių kalbomis.

Prof. Vytautas Ambrazas turėjo labai atidžiai perskaityti šimtus knygų, šimtus straipsnių įvairiomis kalbomis. Tai matyti ir iš labai plačios bibliografijos (p. 553–594). Jis turėjo labai atsargiai išstudijuoti visus XVI ir XVII šimtmečio leidinius lietuvių kalba; ir juos palyginti su daugeliu kitų indoeuropiečių kalbų.

Autorius taip pat turėjo išstudijuoti daug toimų lietuvių tautosakos (pasakų, sakmių, dainų, mįslių, patarlių...) ir didelius *Lietuvių kalbos žodyno* (20 didelių tomų) ir *Lietuvių kalbos atlaso* archyvus.

Spaustuvės darbas čia buvo labai sunkus, nes reikėjo pasigaminti daug specialių spaudos ženklų, kurie buvo vartojami XVI ir XVII šimtmečiuose.

Ar visi kalbininkai, kurie domisi indoeuropiečių kalbų istorine sintakse, pritars visoms autoriaus išvadoms (ypač p. 485–504), sunku pasakyti.

P. 505–534 rasime viso veikalo santrauką vokiečių kalba. Gal ir gerai padaryta, nes apie istorinę indoeuropiečių kalbų sintaksę visgi daugiausia yra rašę vokiečių ir austrų kalbininkai.

Kaip ten būtų, šis svarbus ir stambus veikalas apie istorinę lietuvių kalbos sintaksę, yra dabar pagrindinis darbas šioje srityje. Visi, kas tik kur nors, kada nors norės rašyti apie lietuvių, baltų arba indoeuropiečių kalbų sintaksę, turės būtinai išstudijuoti šią knygą.

Šia proga sveikiname prof. dr. Vytautą Ambrazą, parašiusį tokį milžinišką darbą. Linkime jam daug gerų, sveikų ir kūrybingų dienų. □

Visi, kas tik kur nors, kada nors norės rašyti apie lietuvių, baltų arba indoeuropiečių kalbų sintaksę, turės būtinai išstudijuoti šią knygą.

Dominyko kelionė

Atkelta iš 7 psl.

Na keliautojau, nustojai bijoti?

Taip, gerbiamas Marse, dabar galiu taip suriaumoti, kad visi išsigąs!

Puiku, — nusišypsojo akmeninis galiūnas, — gali keliauti toliau, į Jupiterį. O jei kada nors pritrūks drąsos ar vyriškumo, prisimink visa tai, ko Marse tave išmokė narsieji mano pagalbininkai — vilkas su lokiu!

Tai pasakęs Marsas sušvilpė galingai — pakilo vėtra ir ėmė suktis pragariški smėlio sūkūriai. Už akimirkos juose prapuolė lokys su vilku. Sušvilpė karo kunigaikštis antrąsyk — ir pats uola vėl pavirto. O audra nurimo, lyg ir nebuvus...

Supratęs, kad Marse nebėra daugiau ką veikti, Dominykas metė švytintį siūlą link Jupiterio

planetos ir nužingsniavo, dainuodamas drąsių keliautojų dainą:

*Aš kosminis arklys,
Keliauju viens du trys,
Jau nieko nebijau,
Riaumaju ir mąstau —*

*Apie Svajonę savo,
Kuri mane sapnavo,
Kai Marse suriaumojau,
Urgiau, trepsėjau kojom!*

*Kai pievon vėl sugrįšiu,
Ir mylimą išvysiu,
Ją meiliai apkabinsiu,
Globosiu ir neskinsiu. □*